

UDK: [311.4](#)

SURXONDARYO VILOYATIDA TUXUM ETISHTIRISHINING IQTISODIY STATISTIK TAHLILI

Bobomuratov Imomqul Islamovich

Termiz davlat universiteti

katta o'qituvchisi

ANNOTATSIYA. Maqolada parranda tuxumi ishlab chiqarish darajasi va nisbatlari tahlil qilingan. Surxondaryo viloyati va respublika darajasida parrandachilik mahsulotlarini ishlab chiqarish darajasi va o'sish sur'atlari o'zaro taqqoslangan.

Kalit so'zlar: milliy iqtisodiyot, oziq ovqat xavfsizligi, statistika, parrandachilik, tuxum, mahsuldorlik, parrandalar bosh soni.

АННОТАЦИЯ. В настоящее время птицеводство является наиболее динамичной и важной отраслью сельского хозяйства в большинстве стран мира, обеспечивающей высокое качество диетических продуктов—яиц и мяса.

Ключевые слова: национальная экономика, продовольственная безопасность, статистика, птицеводство, яйца, продуктивность, поголовье птицы, яйценоскость, затраты на корма

ABSTRACT. Currently, poultry farming is the most dynamic and important branch of agriculture in most countries of the world, providing high-quality dietary products—eggs and meat.

Keywords: national economy, food security, statistics, poultry production, production, eggs, meat, productivity, poultry population.

KIRISH

Mamlakat aholisining mahalliy sharoitda ishlab chiqarilgan sifatli va arzon mahsulotlarga bo'lgan ehtiyojini to'laroq qondirish asosan qishloq xo'jalik tarmoqlarini, jumladan parrandachilikning rivojlantirish darajasiga bevosita bog'liq

FAO ma'lumotlariga ko'ra, 2022 yilda jahon bo'yicha 132 mln tonna parranda go'shti va 1,5 trln donadan ortiq (86,9 mln.tonna) tuxum ishlab chiqarilgan bo'lsa, parranda go'shti ishlab chiqarishning o'rtacha yillik o'sish sur'ati 4-6%ni, tuxum ishlab chiqarish esa 1,5 - 2% ni tashkil etdi⁵.

Jahon bo'yicha parranda go'shti jami yetishtirilgan go'sht hajmida 2020-2021 yillarda 39 foizdan ortiqni tashkil etdi va go'sht ishlab chiqarish hajmida yetakchi o'ringa chiqdi. Undan keyin cho'chqa go'shti 32%ni tashkil etgani holda oldingi yillarda yetakchi o'rinni egallab kelgan edi. Parranda go'shti ishlab chiqaruvchi yetakchi mamlakatlar sifatida AQSh (20 mln t), Xitoy (15 mln t), Braziliya (14 mln t)ni keltirish mumkin⁶.

Tuxum ishlab chiqarishda yetakchi mamlakatlar sifatida Xitoy (38,2%), Hindiston (8%), Yevropa Ittifoqi mamlakatlari (6,8%)ni keltirib o'tish mumkin.

Bozor munosabatlari mamlakatlar xo'jalik yuritish tizimini yanada takomillashtirib borishni, iste'molchilar talablarini hisobga olgan holda mahsulot ishlab chiqarish raqobatbardoshligini rag'batlantirib borish zaruriyatini keltirib chiqardi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqot metodologiyasini parranda mahsulotlarini ishlab chiqarish va mahsuldorligini oshirish bo'yicha mamlakatimiz hamda xorijiy olimlarning olib borgan ilmiy ishlari natijalari, shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining parranda mahsulotlarini ishlab chiqarish va mahsuldorligini oshirishga oid farmon va qarorlari tashkil etadi. Shu bilan birga, rivojlangan xorijiy mamlakatlarda parranda mahsulotlarini ishlab chiqarish va mahsuldorligini oshirish modellarining o'ziga xos xususiyatlarini o'rganish, O'zbekistonda parrandachilikni yanada rivojlantirish va

⁵ <https://agrovesti.net>

davlat tamonidan qo‘llab quvvatlash chora tadbirlarini amaliyotga kiritishda katta turtki bo‘lishi mumkin. Shu nuqtai nazardan ushbu tadqiqotning metodologik jihati mamlakatimizda innovasion rivojlanish g‘oyalarini amaliyotga joriy etish yo‘llarini asoslashdan iborat.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

Parrandachilik mahsulotlari va mahsuldorligini iqtisodiy statistik tahlil qilish bilan qator xorijiy va mahalliy olimlar tamonidan o‘rganilgan. Jumladan, Ye.Darde tamonidan chorvachilik mahsulotlari va mahsuldorligini statistik taxlil qilish metodologiyasi ishlab chiqilgan bo‘lib, unda vaqt qatorlarini tahlil qilish ko‘rsatkichlari, vaqt qatorlarini analitik tekislash, vaqt modellarini tuzish va uni tahlil usullaridan keng foydalanilgan [5].

N.Bikova tamonidan mamlakat va hududiy oziq ovqat xavfsizligini ta‘minlashda parranda mahsulotlari va mahsuldorligining ahamiyatini o‘rganish uchun statistik usullardan keng foydalanilgan [3].

L.Gulyayev tamonidan parrandachilik mahsulotlari ishlab chiqarishning hozirgi holati va rivojlanish tendensiyalarini dinamik, monografik va taqqoslama tahlil usullaridan foydalangan [4]. Muallif parrandachilik sohasida mahsulotlarni yetishtirishdan tortib uni realizatsiya qilishgacha bo‘lgan jarayonlarni qamrab oluvchi klaster tizimidan keng foydalanish hamda parrandachilik mahsulotlarini chuqur qayta ishlash bu tarmoqni rivojlantirishning zaruriy omili sifatida qaraydi.

Mahalliy olimlaridan X.R.Raxmankulov Surxondaryo viloyatida chorvachilik mahsulotlari tannarxini kamaytirish va xo‘jaliklar rentabellik darajasini oshirish masalalarini o‘rganishda tipologik va analitik guruxlash, dinamik, taqqoslama va monografik tahlil usullaridan foydalanilgan. [7].

V.I.Nechayev Rossiya Federasiyasida parrandachilik mahsulotlari bozorining hozirgi holati va rivojlanishidagi asosiy tendensiyalarini statistikaning asosiy usullari yordamida tahlil qilgan. Mazkur tahlilda parrandachilik sohasidagi xo‘jaliklarning

uch toifasi: qishloq xo'jaligi korxonalari, aholi xo'jaliklari va dehqon (fermer) xo'jaliklari yillar kesimida taqqoslama tahlil amalga oshirilgan[6].

A.Xasanov chorvachilik mahsulotlari va mahsuldorligini tahlil qilishda vaqt qatorlarini tahlil qilish ko'rsatkichlari, vaqt modellarini tuzish, mavsumiylik va tasodifiy omillarini ta'sirini aniqlash, o'rtacha taqqoslash hamda korrelyasion regression usullardan keng foydalanilgan[8].

TAHLIL VA NATIJALAR

O'zbekistonda parrandachilikni rivojlantirish borasida bir qator hukumat qarorlari va me'yoriy huquqiy hujjatlar qabul qilindi, ular jumlasiga O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi "O'zbekiston respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi PF-4947-sonli Farmoni, 2018 yil 13 noyabrdagi "Parrandachilikni yanada rivojlantirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-4015 sonli qarori hamda 2021 yil 14 iyundagi "Parrandachilikni rivojlantirish va tarmoq oзуqа bazasini mustahkamlashga qaratilgan qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-5146-son qarori hamda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi "2022 — 2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-sonli Farmonini keltirib o'tish mumkin.

Natijada, respublikamizda oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash, shuningdek, parrandachilikni rivojlantirish va tarmoqning oзуqа bazasini yanada mustahkamlash hamda parrandachilik yo'nalishidagi tadbirkorlik subyektlarini qo'llab-quvvatlash tizimi shakllantirildi.

O'zbekistonda 2021 yilda barcha toifadagi xo'jaliklarda parranda go'shti ishlab chiqarish hajmi 221 ming tonnani, tuxum ishlab chiqarish – 7788 mln donani tashkil etdi.

Parranda tuxumi oziq moddalar va boshqa moddalarning yuqori muvozanati tufayli to'yimli oqsillar, yog'lar, uglevodlar, vitaminlar va minerallardan iborat noyob parhyez mahsulotdir. Tuxum yetishtirishda asosan tovuqlar, sesarkalar va

bedanalardan foydalaniladi. Go'sht mahsulotlari kurka, o'rdak, g'oz, kurka, tuyaqushlardan olinadi. Parranda go'shti ham yuqori ozuqaviy va parhyezlik xususiyatlariga ega.

Tuxum ishlab chiqarish hajmi 2017 yilda 6332,7 mln donani, 2021 yilda esa 7788 mln dona tashkil etib, bu 2017 yilga nisbatan 1455,3 mln dona tuxum ko'p ishlab chiqarilgan. O'rganilayotgan davrlar ichida o'rtacha o'sish sur'ati 105,3% ni tashkil etadi. (1-jadval)

1-jadval

2017-2021 yillarda O'zbekiston va Surxondaryo viloyatida parranda tuxumi ishlab chiqarish dinamikasi (mln dona)⁷

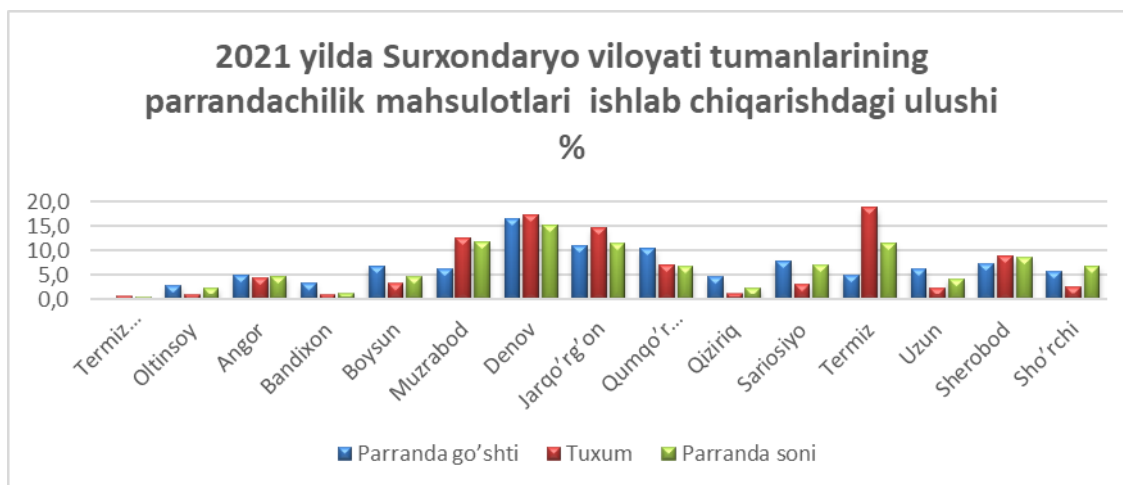
Ko'rsatkichlar	2017 y	2018 y	2019 y	2020 y	2021 y	2017-2021 yillarda o'rtacha o'sish sur'ati %
O'zbekiston respublikasi	6332,7	7459,3	7771,2	7781,2	7788	105,3
Surxondaryo viloyati	334,0	463,8	513,0	524,7	527,5	112,1
Respublikadagi ulushi %da	5,27	6,22	6,60	6,74	6,77	106,5

Surxondaryo viloyatida 2017 yilda 334 mln dona tuxum ishlab chiqarilgan bo'lsa, 2021 yilda 527,5 mln dona tuxum ishlab chiqarilgan va 2017 yilga nisbatan 193 mln donaga ko'pdir. Bu davrlar ichida tuxum ishlab chiqarish hajmining o'rtacha yillik o'sish sur'ati 112,1 %ni va respublikada tuxum ishlab chiqarish hajmida viloyatning ulushi 2017 yildagi 5,27%dan 2021 yilda 6,77 %ga o'zgargan.

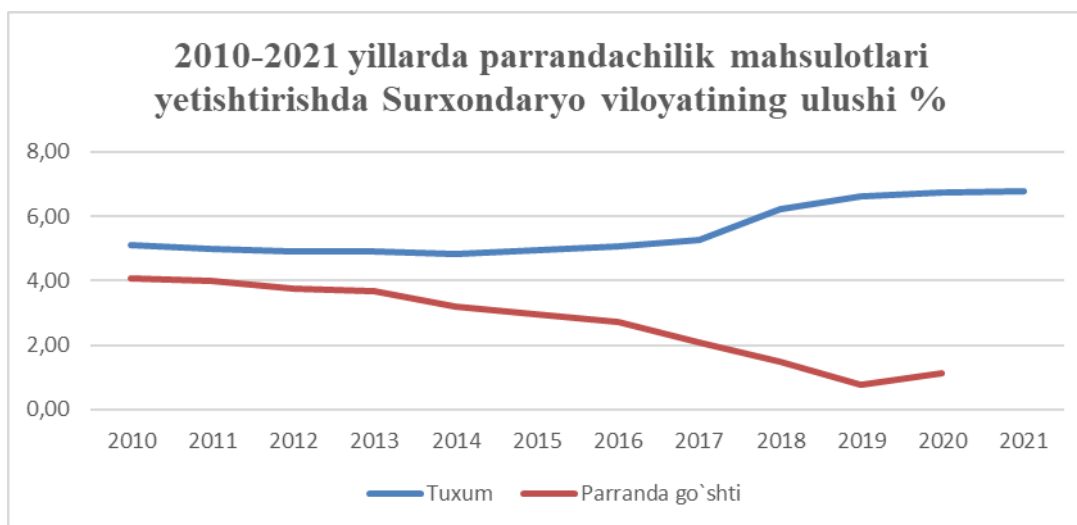
Surxondaryo viloyatida tuxum yetishtirilishini tumanlar kesimida o'rganganimizda Muzrabot, Denov, Jarqo'rg'on, Termiz tumanlari yetakchi o'rin egallaydi. Parranda go'shti va tuxumi yetishtiruvchi tumanlarda viloyatning boshqa tumanlariga qaraganda parrandalar soni ko'pligi bilan ajralib turadi. Parranda

⁷ Stat.uz va surxonstat.uz ma'lumotlari asosida hisoblangan

mahsulotlarini ko'paytirishda parrandalar soni muhim rol tutadi. Shu bilan birga parranda mahsuldorligi oshirish ham zarur. (1-rasm)

1-rasm. Surxondaryo viloyati tumanlarida parrandachilik mahsulotlarini ishlab chiqarishdagi ulushi %⁸

2-rasm 2010-2021 yillarda Surxondaryo viloyatida parrandachilik mahsulotlari yetishtirishda Respublikadagi ulushining o'zgarishi⁹

XULOSA VA TAKLIFLAR

Surxondaryo viloyatida parrandachilik mahsulotlari asosan parrandalar sonining ko'payishi hisobiga o'zgargan. Parrandalar sonining turli xo'jaliklar toifalari bo'yicha turlicha o'zgarishlarni kuzatishimiz mumkin. O'tgan davrlarda parrandachilik

⁸ Surxondaryo viloyati statistika boshqarmasi ma'lumotlari asosida hisoblangan

⁹ Stat.uz va surxonstat.uz ma'lumotlari asosida hisoblangan

mahsulotlari asosan aholi xo‘jaliklariga to‘g‘ri kelgan bo‘lsa, hozirgi vaqtda qishloq xo‘jalik korxonalarini va aholi xo‘jaliklarining ulushi kamayib, fermer xo‘jaliklari ulushining ko‘payishi tendensiyasini kuzatishimiz mumkin.

Parrandachilikda barcha yetarli shart sharoitlar mavjud bo‘lganda uning rivojlanishiga mavsumiylik darajasi ta‘siri kam bo‘ladi. Bunday holat sanoat asosiga ko‘chirilgan xo‘jaliklarda kuzatish mumkin. Aholi xo‘jaliklarida bunday sharoitni har doim ham ta‘minlab bo‘lmaydi;

Keyingi yillarda go‘sht mahsulotlarining narxi sezilarli darajada oshdi. Bunga asosiy sabab ularni yetishtirish bilan bog‘liq xarajatlari ko‘payganligidir. Parrandachilik asosan mahsulotlari tez yetiluvchi va kam xarajat talab yetilishi hamda ularning tez qoplanishi sababli ularga bo‘lgan talab oshgan;

Xukumat tomonidan parrandachilikni rivojlantirish va eksport faoliyatini rag‘batlantirish barcha shart sharoitlar yaratib berilmoqda. Bu esa parrandachilik mahsulotlarining ko‘payishiga va mahsuldorligining ortishiga olib keladi;

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Parrandachilikni yanada rivojlantirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ-4015-sonli Qarori. 2018 yil 13 noyabr <http://lex.uz>

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi PF-60-sonli Farmoni. 2022 — 2026 yillarga mo‘ljallangan yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida. <http://lex.uz>

3. Быкова Н.В.(2018) Значение отрасли птицеводства в обеспечение продовольственной безопасности. Вестник АПК Верхневолжья №1(41) март

4. Гуляева Л.В.,Распутин А.В.(2007) Современные состояния и тенденции развития птицеводческих организаций Иркутской области. Известия ИГЭА №6 (56)

5, Дарде.Е.С. Статистический анализ и прогнозирование производства основных видов продукции животноводства(2011). Монография –М: ИНО, 109 с.

6.Нечаев В.И, Бершицкий Ю.И., Фетисов С.Д, Слепнева Т.Н. (2010) Современное состояние и тенденции развития птицеводства в России. Монография, Краснодар, 150 стр

7.Рахманкулов Х.Р.(1969) Резервы снижения себестоимости продукции и повышения рентабельности животноводства в колхозах Сурхандарьинской области. Автореферат диссертации по соискания ученой степени кандидата экономических наук. (22 стр) Ташкент

8. Xasanov A.A.(2019) Chorvachilik mahsulotlari asosiy turlarini ishlab chiqarishning statistik tadqiqoti (Surxondaryo viloyati misolida) (b) Toshkent

9. Abduramonov M.A. Qishloq xo‘jaligi statistikasi - (o‘quv qo‘llanma). -T.: TDIU, 2004, - 96 bet.

10.www.stat.uz [O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi statistika agentligi sayti](#)

11.www.surxon.stat.uz [Surxondaryo viloyati statistika boshqarmasi sayti](#)

12. <https://poultry.uz/ru>